

דף שבועי

בס"ד

פרשת לך לך, תשפ"ב, מספר 1440

חשיבות הדמויות ה"מינוריות" בפרשת "לך לך"

מיכאל קנובסקי

וממרא, בעלי בריתו של אברהם, וכן שמות ארבעת המלכים שלחמו נגד החמישה. לכל הדמויות הללו יש מדרשי חז"ל, וחז"ל מזהים את חלקם כדמויות אחרות המוזכרות בתורה,³ אבל לא מצאתי מדרשים המסבירים מדוע צוינו שמותיהם. לדוגמה, חז"ל אמנם דורשים את שמות חמשת המלכים שהפסידו במלחמה, כמו ברע מלך סדום (רע לשמים ורע לבריות⁴), אך גם ללא המדרש היינו יודעים שמלך סדום לא היה צדיק גדול, במיוחד לאור העובדה שהתורה עצמה מדגישה קודם לכן שאנשי סדום היו רעים וחטאים לה' מאוד. הרמב"ם כותב ב"מורה נבוכים"⁵ הסברים לרבים מסיפורי ספר בראשית, וכך הוא כותב על סיפור זה:

וכן סיפור מלחמת תשעת המלכים, להודיע המופת בניצוח אברהם באנשים מתי מספר ואין מלך עליהם, ארבעה מלכים גדולים, ועוד הודיענו איך חם לבבו על קרובו בעבור שגדל על אמונתו, ומסר נפשו לסכנת המלחמה כדי להצילו.⁶

לפי הרמב"ם, הסיפור בא להמחיש לנו את ישועת ה' ואת אישיותו של אברהם שלא חשש לסכן את עצמו כדי להציל את לוט בן אחיו, ופירוט שמות המלכים נועד לאמת את הסיפור ההיסטורי.

ומה באשר למלכי-צדק, ענר, אשכול וממרא? איזה מסר התורה רוצה להעביר לנו באמצעות ציון שמותיהם? מדרשי חז"ל אמנם מציירים את מלכי-צדק, ענר, אשכול וממרא באור חיובי,⁷ אך לא מצאתי בדבריהם מוסר

פרשתנו משופעת בדמויות ששמותיהן מוזכרים רק בפרשה זו או בפרשות הסמוכות. מדרשי חז"ל נוהגים לשייך דמויות שמופיעות בתנ"ך פעם אחת או פעמים בודדות לדמויות ידועות יותר, כגון במקרה הידוע של המיילדות העבריות שפרה ופועה¹ שלפי חז"ל היו יוכבד ומרים.² התורה יכלה להסתפק בתואר "המיילדות העבריות" בלי לנקוב בשמותיהן, כמו שעשתה אצל פרעה, ששמו המלא אינו מצוין בכל התורה. כנראה שמספיק לנו לדעת שמלך מצרים, ולא משנה איזה, חשק בשרה אימנו, שינה את הסטטוס של יוסף מעבד למשנה למלך, ושעבד את בני ישראל. לעומת זאת, אם טרחה התורה לציין את שמות המיילדות, כנראה שרצתה ללמד אותנו דבר מה. ואכן דרשו חז"ל, שבזכות אותן מיילדות שחרפו נפשן להציל את ילדי ישראל, נולד המנהיג האולטימטיבי, משה רבנו.

תופעה דומה מתרחשת בפרשתנו בקשר לאיש המוזכר רק פעם אחת בשמו: דמשק אליעזר עבד אברהם. חז"ל מקשרים דמות זו עם כמה דמויות מקראיות ידועות. וכך כתוב בפרקי דרבי אליעזר (פרק טז):

זקן ביתו של אברהם היה עבדו אליעזר. ומהיכן היה עבדו? אלא שכיון שיצא מאור כשדים, באו כל גדולי הדור ליתן לו מתנות, ולקח נמרוד עבדו, אליעזר, ונתנו לו (לאברהם) עבד עולם. וכשגמל חסד ליצחק (כשהביא את רבקה ליצחק לאישה), הוציאו לחירות, ונתן לו הקב"ה שכרו בעולם הזה, וקיימו למלך. והוא עוג מלך הבשן.

חז"ל קושרים כאן בין אליעזר לעוג מלך הבשן כדי ללמד אותנו שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה.

בנוסף לאליעזר, בפרשתנו מופיעים בשמותיהם גם מלכי-צדק מלך שלם, ענר אשכול

* ד"ר מיכאל קנובסקי עורך מדעי ובוגר הכולל והמחלקה לביולוגיה באוניברסיטת בר-אילן.

** דבר התורה לעילוי נשמת אמי מורתי תמר קנובסקי ע"ה.

1 שם' א:ט"ו.

2 מקורו בבלי סוטה יא עמוד ב.

3 לדוגמה, אמרפל מזוהה עם נמרוד ומלכי-צדק עם שם בן נח.

4 רש"י על אתר בשם התנחומא.

5 חלק ג' פרק נ.

6 אולי זו הסיבה לכתיבת שמותיהם של ארבעה המלכים הגדולים **פעמיים** (יד:א,ט). כדי להדגיש שארבעת המלכים מלכו על ארצות גדולות, כמו עילם, ולא מלכו על ערים קטנות כמו חמשת המלכים, ובכל זאת אברהם לא חשש ונלחם נגדם.

7 כגון: במדרש "אור האפילה" (לרבי נתנאל בן ישעיה, תימן, המאה ה-14, שמביא מדרשים ארץ ישראלים לא ידועים) מובא: "שלושת האנשים האלו הם תלמידי אברהם ונכנסו עמו באמונתו

אישה לבנו מבנות ענר אשכול וממרא.¹² רש"י אינו מוטרד מתהיותיו של הרמב"ן משתי סיבות. האחת, שממרא האמורי יכול להתפרש כציון מקום מגורים ולא השתייכות לעם, כלומר 'אלוני ממרא' היה בתוך ארץ האמורי, אבל ממרא עצמו לא היה אמורי.¹³ בנוסף, ישנו מדרש בסוף פרשת "וירא",¹⁴ המביא "דו שיח" בין אברהם לקב"ה לאחר העקידה:

אמר (אברהם) אילו מת (יצחק) בה המוריה לא היה מת בלא בנים? עכשיו מה אעשה, אשיאנו מבנות ענר אשכול וממרא שהן צדקניות וכי מה איכפת לי מיוחסים. א"ל הקב"ה אין אתה צריך, כבר נולד זוגו של יצחק "הִנֵּה יֵלְדָה מִלְפָּנָיִךְ גַּם הוּא בְּנִים" (בר' כב:כ).

לפי מדרש רבה זה, הקב"ה לא התנגד שיצחק יתחתן עם בנות ענר אשכול וממרא, שכן הן היו צדקניות, אלא שהייתה מישהי טובה יותר עבורו; גם צדקנית וגם מיוחסת – רבקה.

בנות ענר, אשכול וממרא היו צדקניות בני צדיקים. במדרש רבה¹⁵ מובא: "קרית ארבע, שדרו בה ד' צדיקים, ענר אשכול וממרא ואברהם, ונימולו בה ד' צדיקים, אברהם ענר אשכול וממרא". כפי שהזכרנו, הקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה. אמנם יצחק ויעקב מצאו שידוכים משפחתיים בחרו, אבל בני יעקב לא יצאו לחרו וכנראה התחתנו עם בנות ארץ כנען, ואם כבר בנות מקומיות, אזי אין טוב יותר מבנות משפחת ענר, אשכול וממרא. אולי לכך התכוון יחזקאל באומרו "מִלְרֵיבָהּ וּמִלְדֵּתֶיהָ מֵאַרְץ הַכְּנַעֲנִי אֲבִיךָ הָאֱמֹרִי וְאִמְךָ חֲתִית"¹⁶.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

12 בראשית רבה פרשה נט.
 13 ראו פירוש מנחת יהודה לריב"א על התורה וכן פירוש רבינו בחיי על אתר שמסביר, שאמורי מלשון אמירה. ממרא "אמר" לאברהם עצה בקשר לברית מילה.
 14 בראשית רבה פרשה נז.
 15 בראשית רבה פרשה נח.
 16 אלוני ממרא, מושבם של משפחת ממרא (ואולי גם של הרעים האחרים) סמוך למערת המכפלה שאברהם קנה מבני חת.

השכל הנובע מפירוט שמותיהם בתורה. הרב שמשון רפאל הירש מציע בפירושו, שהתורה הזכירה את ענר, אשכול וממרא כדי להדגיש שהם, כאזרחי המקום, צירפו את אברהם הגר לבריתם בראותם את שלימות אופיו. זהו מסר לדורות הבאים, שכשיהיו ישראל בגלות, אם יתנהגו כמו "זרע אברהם" ויהיו גאים ביהדותם בארץ לא להם, יזכו להערכה מצד גויי הארץ, שאפילו יבקשו מהם להצטרף לבריתם.⁸

פירושו של רש"י הירש מתאים מאוד למציאות שבה הוא חי, אבל נראה לי שציון שמותיהם של מלכי-צדק ובעלי בריתו לא בא רק כדי ללמד אותנו כיצד יש להתנהג בגלות.

לדעתי, מטרת אזכור שמותיהם הייתה להודיע לנו מי הם אבות ואימהות האומה הישראלית. אנחנו מכירים את המשפחות של שרה, רבקה, רחל ולאח, אבל יודעים מעט מאוד על נשותיהם של שבטי י-ה.⁹ חז"ל התלבטו בשאלה זו, ותירצו לדוגמה שבני יעקב נשאו את התאומות שנולדו עימם או שנשאו נשים כנעניות.¹⁰

הרעיון של נישואים עם אחיות או נישואים עם כנעניות בעייתי מסיבות ברורות. לדעתי, דווקא כאן, בפרשתנו, טמונים שורשי המשפחות של נשות בני יעקב. מלכי-צדק מזוהה באופן עקיף כאביה של תמר,¹¹ שממנה יצאו משפחות הפרצי והזרחי לשבט יהודה. באשר לחיבורם של ענר, אשכול וממרא לעם ישראל, רש"י מעלה אפשרות כזו בפרשת "חיי שרה". בפירושו לתשובת אברהם: "וְנָקִית מִשְׁבַּעְתִּי" (בר' כד:ח), לשאלת עבדו "אוּלַּי לֹא תֵאבְּדָה הָאִשָּׁה לְלֶכְתָּ אַחֲרַי" (שם:ה), רש"י ממשיך את דברי אברהם ואומר: "וקח לו אישה מבנות ענר, אשכול וממרא". הרמב"ן שואל שם בצדק, הרי אברהם הזהיר את עבדו שלא ייקח אישה לבנו מבנות עמי כנען, ובפרשתנו כתוב: "וַיָּבֵא הַפְּלִיט וַיִּגְדַּל לְאַבְרָם הָעֵבֶרִי וְהוּא שָׁכֵן בְּאֵלְנֵי מְרָא הָאֱמֹרִי אָחִי אֲשָׁכַל וְאָחִי עֵנָר" (יד:ג). ועוד, ישנו מדרש שלפיו אמר אברהם מפורשות לעבדו שלא ייקח

וכרתו עמו ברית, ... והם בעלי ברית אברם. ענר שעיו נר, אשכול שהכול בו, וכך קורין בעלי המשנה לאנשים השלמים "אשכולות". אמרו משמת ר' פלוני בטלו האשכולות, וממרא שהמרה בעבודתו". על מלכי-צדק כתוב בבר' ר (פ' מג) "ומלכי צדק מלך שלם, המקום הזה מצדיק את יושביו... מלך שלם, רבי יצחק הבבלי אומר שנולד מהול".

8 רש"י הירש יד:ג.
 9 חוץ מאסנת אשת יוסף, ותמר אשת יהודה, שעליה ארחיב קצת את הדיבור.
 10 בראשית רבה פרשה פד.
 11 בראשית רבה פרשה פה: "אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר אמר משום רבי מאיר: תמר בתו של שם הייתה". בצירוף עם פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק יד סימן יח: ומלכי צדק, זה שם בן נח, וראו רש"י על שני הפסוקים.